

**Asiantuntijalausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle asiasta VNS
7/2024 vp Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen
toimintaohjelma Agenda2030:n toimeenpanosta**

Kiitos pyynnöstä antaa asiantuntijalausunto aiheesta: Strategisen tutkimuksen YOUNG-ohjelman näkökulmia sosiaaliseen kestävyYTEEN

YOUNG-ohjelman (2022–2028) tavoitteena on luoda monitieteisen ja vuorovaikutteisen tutkimuksen keinoin laaja-alaista tietoperustaa kestäville lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikalle, jolla voidaan ehkäistä mielenterveysongelmia, yksinäisyyttä ja muita epäsuotuisia kehityskulkuja sekä edistää lasten ja nuorten hyvinvointia, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä.

Lasten ja nuorten hyvinvointia ja turvallista kasvua voidaan tukea monin tavoin heidän arjessaan. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden avulla voidaan edistää kaikkien lasten ja nuorten hyvinvointia esimerkiksi kouluissa ja harrastuksissa. Yhteisöllisyys ja osallisuus ovat keskeisiä hyvinvoivan yhteiskunnan peruspilareita, kun taas kokemus ulkopuolisuudesta on merkittävä uhka sosiaaliselle kestävyydelle.

Nuorten usko omaan tulevaisuuteensa on Nuorisobarometrin mittaushistorian aikana ollut vahvaa. Noin 80 % nuorista on suhtautunut tulevaisuuteensa optimistisesti tai erittäin optimistisesti. Vuonna 2024 vastaava luku oli enää 61 %.¹ Sosiaalisen kestävyYden näkökulmasta on tärkeää ryhtyä konkreettisiin toimiin nuorten tulevaisuususkon palauttamiseksi.

Hyvinvointipedagogiikka on koulun arjen tuunaamista

Koulu on yksi tärkeimmistä kasvuYmpäristöistä lapsille ja nuorille, ja sen rooli on merkittävä heidän päivittäisessä elämässään. Koulu tarjoaa pitkäkestoisen ja otollisen ympäristön paitsi oppimiseen myös lasten ja nuorten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseen sekä hyvinvointiongelmien ratkaisemiseen.²

Vaikka valtaosa lapsista ja nuorista voi paremmin kuin koskaan, lasten ja nuorten hyvinvointierot ovat kasvaneet.³ Koronapandemia vauhditti mielenterveysoireilun lisääntymistä⁴ ja hyvinvoinnin polarisaatiota lisäämällä haavoittuvassa asemassa olevien, kuten maahanmuuttajataustaisten ja vähävaraisten perheiden lasten ja nuorten, pahoinvointia.^{5,6} KouluYmpäristössä on mahdollista kaventaa lasten ja nuorten välisiä hyvinvointieroja ja lisätä yhdenvertaisuutta. Tarve uusille monimenetelmällisille ja ennaltaehkäiseville koulun sosio-pedagogisiin käytäntöihin kytkeytyville kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin menetelmille on ilmeinen.

Oppimisen ja hyvinvoinnin suhde on vastavuoroinen: hyvinvoinnilla on oppimisvaikutuksia ja oppimisella on hyvinvointivaikutuksia. Koulun arjen pedagogiikassa – opetuksessa, oppimisessa ja opiskelussa – syntyy aina sivutuotteena hyvinvointia tai pahoinvointia. Koulussa vaikuttavimmat ja kestävimmat hyvinvoinnin keinot ovat ensi sijassa pedagogisia. Pedagogiset ratkaisut voivat oppimisen ohella edistää myös kokonaisvaltaista hyvinvointia. Koulun henkilökunnan hyvinvointi on yhteydessä opiskelijoiden oppimiseen ja hyvinvointiin.⁷

Tutkimusten valossa koulun kannattaa panostaa monipuoliseen ja osallistavaan pedagogiikkaan, jossa

- harjoitellaan oppimisen taitoja ja aktiivista osallistumista, tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä rauhoittumisen ja keskittymisen taitoja
- rakennetaan toimivia ja lämpimiä opettaja-oppilassuhteita
- kiinnitetään erityistä huomiota oppilaiden vertaisvuorovaikutukseen
- lisätään koulupäivän aikaista liikkumista ja vähennetään paikallaan oloa kaikessa opetuksessa sekä kehitetään systemaattisesti fyysistä toimintakykyä liikuntatunneilla.

Näihin panostaminen kannattaa, koska ne edistävät oppilaiden sosiaalista, fyysistä ja mielen hyvinvointia sekä laadukasta oppimista ja hyviä oppimistuloksia.⁸ Oppimisen ja hyvinvoinnin edistämisessä koulussa on kyse ennen kaikkea koulun arjen tuunaamisesta. Tämä myös mahdollistaa koko kouluyhteisön yhdessä oppimisen. Toimenpiteet tulee toteuttaa koulupäivän kokonaisuus huomioiden. Kaikkien koulun toimijoiden on tärkeää osallistua toimenpiteiden suunnitteluun ja toteutukseen. Toimenpiteet tulee kiinnittää opetussuunnitelmaan ja sen toteuttamiseen, eri oppiaineiden opiskeluun ja opetukseen. Opettajat ovat asiantuntijoita ja avaintoteuttajia toimenpiteiden jalkauttamisessa kouluarkeen. Opettajien tuleekin saada riittävästi tukea ja täydennyskoulutusta.

Nuorten mielenterveyttä on tuettava mahdollisimman varhaisesti ja nuoria osallistaen

Lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmia kannattaa tukea ja hoitaa varhaisessa vaiheessa. Lasten ja nuorten terapiatakuulainsäädäntö on hyvä alku kehittää perustason mielenterveyspalveluita. Toistaiseksi puuttuu kansallinen yhteisymmärrys terapiatakuuseen kuuluvista menetelmistä, ja siitä miten menetelmien vaikuttavuus määritellään.

Osana terapiatakuun toimeenpanoa terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (Palko) valmistelee suositusta masennus- ja ahdistuneisuushäiriöiden sekä tunne- ja käytöshäiriöiden ehkäisyn ja hoidon menetelmistä. Tämä on epidemiologisesti

perusteltua ja edellä mainitut häiriöt ovat myös yleisimpiä mielenterveysperustaisten palveluiden käytön syitä. Kuitenkin terapiatakuun toimeenpanon alkuvaiheessa ulkopuolelle jää monia lasten ja nuorten häiriötä, kuten neuropsykiatriset häiriöt ja syömis- ja päihdehäiriöt, joihin on kansallisesti suuri tarve saada vaikuttavia menetelmiä.

On myös tärkeä huomioida, että uusien menetelmien käyttöönotossa ja juurruttamisessa osaksi palvelujärjestelmää tarvitaan systemaattista suunnitelmaa ja pitkänteistä henkilöstön, esihenkilöiden ja johdon sitoutumista. Pelkkä henkilöstön kouluttaminen ei riitä.

Suomalainen opiskeluhuolto on ainutlaatuinen. Nuorten varhaisen vaiheen mielenterveyden tuki edellyttää riittävää henkilöstöä opiskeluhuollossa. Opiskeluhuollon ammattilaisten osaamista mielenterveyteen liittyvissä asioissa on lisätty merkittävästi viime vuosina ja tästä osaamisesta tulee huolehtia jatkossakin.

Nuorten osallisuutta palveluiden suunnittelussa ja arvioinnissa tulee hyödyntää nykyistä enemmän. Lisäksi nuorten moninaisuus tulee ottaa huomioon palveluissa nykyistä paremmin. Turvallisia sosiaalisia kontakteja ja sosiaalisten taitojen kehittämistä tulee edesauttaa. On myös varmistettava, että kohtaavat palvelut säilyvät digi- ja virtuaalipalveluiden rinnalla.

Kokemus ulkopuolisuudesta uhkaa sosiaalista kestävyyttä

Kokemus ulkopuolisuudesta on merkittävä uhka sosiaaliselle kestävyydelle, sillä se heikentää yhteisöllisyyttä ja osallisuutta, jotka ovat keskeisiä hyvinvoivan yhteiskunnan peruspilareita. Sosiaalinen kestävyys edellyttää, että kaikki yksilöt kokevat olevansa osa yhteisöä, jossa he voivat vaikuttaa ja osallistua tasavertaisesti. Kun ihminen kokee itsensä yksinäiseksi tai muuten ulkopuoliseksi, hänen luottamuksensa yhteiskuntaan ja muihin ihmisiin heikkenee ja merkityksellisyyden tunteensa kärsii. Pitkittyessään yksinäisyys tai ulkopuolisuuden tunne voi aiheuttaa kognitiivista kuormittuneisuutta sekä tunteiden, ajatusten ja käyttäytymisen muutoksia. Pahimmillaan se voi johtaa voimakkaaseen eristäytymiseen tai ilmetä väkivaltaisena, radikalisoituneena toimintana ja jopa ääritekoina.^{9,10}

Riskiä lasten ja nuorten yksinäisyydelle ja ulkopuolisuuden kokemuksille voivat kasvattaa esimerkiksi vanhempien matalatuloisuus tai matala koulutustaso,^{11,12} vanhempien yksinäisyys,¹³ syrjintä (kiusaaminen ja ennakkoluulot), yksin asuminen,¹⁴ maahanmuuttajuus (ensimmäisen polven maahanmuuttajanuoret kokevat yleisemmin yksinäisyyttä kuin toisen polven maahanmuuttajanuoret ja suomalaistaustaiset nuoret¹⁵) ja lukio-opiskelu (vrt. ammatti- ja peruskouluun).^{16,12} Usein kyseessä on tilanne, jossa ihmisen kohdalle osuu useampia riskitekijöitä. Sen sijaan yksinäisyydeltä voivat suojata

hyvät prososiaaliset (esim. toisten auttaminen, empaattisuus ja ystävällisyys) ja itsesääätelytaidot sekä läheiset suhteet vanhempiin ja opettajiin.¹¹

Nämä riskitekijät ja ulkopuolisuuden tunne itsessään voivat estää lasta tai nuorta osallistumasta koulutukseen, harrastuksiin tai muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan, mikä edelleen syventää eriarvoisuutta ja heikentää yhteiskunnan eheyttä. Sosiaalisen kestävyys edistämiseksi on tärkeää tunnistaa ulkopuolisuuden riskitekijät ja toteuttaa toimenpiteitä, joilla vahvistetaan yhteenkuuluvuutta ja osallisuutta.

1. Prososiaalisten taitojen ja itsesääätelytaitojen kehittymistä on tuettava lapsen ikätason mukaisesti kaikissa lapsen kasvuympäristöissä. Vanhemmille on esimerkiksi neuvoloissa ja perhekeskuksissa tarjottava lapsen prososiaalisten ja itsesääätelytaitojen kehittymiseen liittyvää tietoa ja tukea. Lasten ja nuorten parissa toimiville ammattilaisille ja harrastusohjaajille on järjestettävä perus- ja täydennyskoulutusta taitojen tukemiseen sekä mahdollisuuksia koulutuksiin osallistumiseen.
2. Lasten ja nuorten parissa toimivien aikuisten tulee panostaa lämpimään kohtaamiseen sekä luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Työnantajan on turvattava ammattilaisille tähän riittävä työaika ja osaaminen.
3. Lapsiperheköyhyyttä vähentämällä ja kouluttautumista tukemalla vähennetään myös yksinäisyyttä.
4. Jo lasta odottavien ja pienten lasten vanhempien yksinäisyyskokemukset tulisi tunnistaa esimerkiksi neuvolassa, perhekeskuksessa tai kerho- ja harrastustoiminnassa.
5. Nuorille on järjestettävä taloudellisesti kannattavia vaihtoehtoja yksin asumiselle, kuten yhteisöasumisen eri muotoja.
6. Maahanmuuttajanuorten kuuluvuuden tunnetta voidaan tukea erilaisin asenteisiin ja käytäntöihin liittyvin toimenpitein. Esimerkiksi syrjintään ja toiseuttaviin ajatusmalleihin puuttuminen on tärkeää. Kulttuurisensitiivistä työtettä voidaan tukea koulutusten ja osallistavien työskentelytapojen avulla.
7. Lukioissa on erityisen tärkeää panostaa yksinäisyyden varhaiseen tunnistamiseen sekä opiskelijoiden yhteisöllisyyttä vahvistaviin toimiin, kuten esimerkiksi ryhmäytymistä tukeviin aktiviteetteihin. Lisäksi on tärkeää vähentää ammattilaisten vaihtuvuutta kouluyhteisössä.

Mielenterveyden häiriöiden yhteys yksinäisyyteen on kahdensuuntainen: psyykinen oireilu voi lisätä yksinäisyyttä, mutta samalla yksinäisyyden kokemukset voivat kokemusten kuormittavuuden vuoksi voimistaa muuta oireilua.¹⁷ On tärkeää tunnistaa

tilanteet, joissa yksinäisyyden kokemus on osa mielenterveyden häiriötä ja kohdentaa toimenpiteet myös tähän toimintakykyä laskevaan oireiluun.

Yksinäisyys on myös yleisempää NEET-nuorilla kuin muilla nuorilla. Tämä voi liittyä osaltaan siihen, että NEET-vaihe tarkoittaa usein myös ulkopuolisuutta koulutuksen ja työelämän varaan rakentuvista yhteisöistä. Monet NEET-nuoret ovat kuitenkin kokeneet yksinäisyyttä jo ennen NEET-vaihetta peruskouluaikana.¹⁸

Yhteisöllisyyden ja osallisuuden vahvistaminen tukee koko yhteiskunnan vakautta ja kestävyttä. Kun ihmiset tuntevat kuuluvansa yhteisöön ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä, yhteiskunta toimii paremmin ja kestää myös kriisejä paremmin. Sosiaalinen kestävyys ei ole pelkästään yksilöiden hyvinvointia edistävä tekijä, vaan se on myös yhteiskunnan resilienssin ja pitkän aikavälin kestävyuden kannalta keskeistä.

Nuorten rikollisuuden vähentämiseen on vaikuttavaksi osoitettuja keinoja

Rikollisuus ja turvallisuus ovat nousseet viime vuosina yhä enemmän laajan yhteiskunnallisen huomion kohteeksi ja siten myös poliittisen päätöksenteon asialistalle. On tärkeää, että julkisilla varoilla rahoitettavat kriminaalipoliittiset toimenpiteet todella vaikuttavat rikollisuutta vähentävästi ja turvallisuutta lisäävästi. Kotimaisessa rikosentorjunnan vaikuttavuustutkimuksessa on saatu tutkimusnäyttöä neljän erilaisen toimenpiteen vaikuttavuudesta nuorten rikollisuuden vähentämisessä: nuorten rikollisuutta voidaan ehkäistä suuntaamalla toimia laajasti kaikkiin nuoriin (esim. toisen asteen koulutus, KiVa Koulu), rikoksia tehneisiin (Ankkuri) ja riskikeskittymiin (esim. poliisin tehovalvonta).

- **Kiusaamisen ehkäisyn KiVa Koulu -ohjelma** on kouluissa toteutettava, tutkitusti vaikuttava menetelmä, jolla pyritään vaikuttamaan laajassa mittakaavassa kiusaamiseen.¹⁹
- **Toisen asteen koulutukseen pääseminen** vähensi rikoskäyttäytymisen todennäköisyyttä 10 vuotta kouluun pääsyn jälkeen verrattuna niihin, jotka jäivät koulutuksen ulkopuolelle. Sen sijaan lukio- ja ammattikoulutuksen tai matalan ja korkean pisterajan lukioden välillä eroja myöhemmässä rikoskäyttäytymisessä ei havaittu.²⁰
- **Ankkuritoimintaa** tekevät tiimit, joihin kuuluu poliisi sekä sosiaali-, terveys- ja nuorisotoimen edustajat. Toiminta kohdistuu alaikäisiin, joita epäillään rikoksista tai joilla on hyvinvointiin ja päihteiden käyttöön liittyviä ongelmia. Työmuodossa keskitytään tukemaan nuorta ja tarvittaessa tämän lähipiiriä. Ankkuritoiminnan vaikuttavuutta arvioivan tutkimuksen mukaan yksilötason vaikutukset näyttävät lupaavilta.²¹

- **Poliisin kohdennettu tehovalvonta** vähensi koulujen päättäjäisviikonloppuna alaikäisten tekemän väkivallan normaaliviikonloppua alemmalle tasolle. Samanlaista laskua väkivaltarikoksissa ei havaittu sellaisissa kaupungeissa, joissa tehovalvontaa ei toteutettu.²²

Vakavaa väkivaltaa käyttävien ja päihdeongelmista oireilevien nuorten kuntoutus edellyttää tutkimukseen perustuvia käytäntöjä

Nuorten rikollisuuteen vaikuttavat monet tekijät, kuten mielenterveys, päihteiden käyttö, koulupudokkuus, moraaliset tekijät ja sosiaaliset suhteet sekä sanktiojärjestelmän tehokkuus ennalta ehkäisevän pelotteen, kuntouttavan toiminnan ja eristämisen kautta. Nuorten rikollisuuteen puuttumiseen on erilaisia keinoja, ja ne on valittava vankan tiedon pohjalta. Esimerkiksi rangaistusten ja suljettujen lastensuojelulaitosten vaikutuksista nuorten rikollisuuteen tarvitaan lisää tutkimustietoa.

Väkivaltakäyttäytyminen ei ole sairaus, mutta useimmilla väkivaltarikoksiin syyllistyneillä nuorilla on mielenterveyden häiriö, kuten päihderiippuvuus, mielialahäiriö, ADHD tai oppimisvaikeus.²³ Erilaiset haitalliset lapsuusajan kokemukset ovat väkivaltaan syyllistyneillä yleisiä.²⁴ Näiden tekijöiden huomioiminen voi vähentää käytösoireita, mutta edellyttää onnistuakseen uusia, intensiivisiä monialaisen yhteistyön rakenteita.

Suunnitteilla olevat lastensuojelun suljetut laitokset väkivaltaisesti käyttäytyville nuorille edellyttävät tutkimukseen perustuvia kuntouttavan arjen ja hoidon käytäntöjä. Vakavasti päihteitä ja väkivaltaa käyttävien nuorten palveluissa tulee keskittyä yksilölliseen hoitoon ja kuntoutukseen, joka tukee nuorten kehitystä ja osallisuutta. Tutkimus osoittaa, että liian erilaisista ongelmista kärsivien nuorten sijoittaminen samaan laitokseen voi lisätä rikollisuuden riskiä.²³

Nuorten väkivaltaa ja rikollisuutta ei voi tarkastella vain oireena tai sairautena. Nuoret ovat kykeneviä valitsemaan erilaisten toimintavaihtoehtojen välillä, ja valintoihin vaikuttaa myös tietoisuus tekojen seurauksista. Nuoret reagoivat esimerkiksi rikosoikeudellisiin ikärajoin. Sanktioiden vaikutuksista nuoriin tarvitaan lisää tutkimustietoa.

Helsingissä 7.4.2025

Marjo Kurki, kehitysjohtaja, Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö
ohjelmajohtaja, YOUNG-ohjelma, strateginen tutkimus

Lähteitä:

1. Konsta Happonen & Tomi Kiilakoski (toim.) Nuoruuden kolme vuosikymmentä. Nuorisobarometri 2024. ISBN 978-952-372-065-7 (nid.), 978-952-372-066-4 (PDF). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 251, verkkojulkaisuja 189. ISSN 1799-9219 (nid.), 1799-9227 (PDF). 2025, 238 s. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 78, ISSN 2489-9461 (nid.), 2489-947X (PDF). Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura & opetus- ja kulttuuriministeriö.
2. Pyhältö, K., Jaakkola, T., Kantomaa, M. T., Niemelä, M., Pietarinen, J., Soini, T., Tammelin, T., & Tolmunen, T. (2022). Kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin koulu (SCHOOLWELL) Tilannekuvaraportti 2022. Academy of Finland.
3. Gyllenberg, D., Marttila, M., Sund, R., Jokiranta-Olkonieniemi, E., Sourander, A., Gissler, M., & Ristikari, T. (2018). Temporal changes in the incidence of treated psychiatric and neurodevelopmental disorders during adolescence: an analysis of two national Finnish birth cohorts. The lancet. Psychiatry, 5(3), 227–236. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(18\)30038-5](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30038-5)
4. Kiviruusu O, Aalto-Setälä T, Haravuori H, ym. Mental health after the COVID-19 pandemic among Finnish youth: a repeated, cross-sectional, population-based study. Lancet Psychiatry 2024;11:451–60.
5. de Miranda M., da Silva Athanasio, B., Sena Oliveira, A. C., & Simoes-e-Silva, A. C. (2020). How is COVID-19 pandemic impacting mental health of children and adolescents? International Journal of Disaster Risk Reduction, 51, 101845–101845. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101845>
6. Andrew, A., Cattan, S., Costa Dias, M., Farquharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., Phimister, A., & Sevilla, A. (2020). Inequalities in Children's Experiences of Home Learning during the COVID-19 Lockdown in England. Fiscal Studies, 41(3), 653–683. <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12240>
7. Tikkanen, L., Pyhältö, K., Soini, T., & Pietarinen, J. (2021). Crossover of Burnout in the Classroom: Is Teacher Exhaustion transmitted to Students? International journal of school & educational psychology , 9(4), 326-339. <https://doi.org/10.1080/21683603.2021.1942343>
8. Kurt, U., & Sezek, F. (2021). Investigation of the Effect of Different Teaching Methods on Students' Engagement and Scientific Process Skills. International Journal of Progressive Education, 17(3), 86-101. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.346.6>
9. Cacioppo, J., Cacioppo, S., Capitano, J.P. & Cole, S.W. (2015). The neuroendocrinology of social isolation. Annual Review of Psychology, 66, 733-767.
10. Williams, K.D. (2007). Ostracism. Annual Review of Psychology, 58(1), 425- 452.
11. Kiuru, N., Salmela-Aro, K., Laursen, B., Beattie, M., Vasalampi, K., Tunkkari, M., & Junntila, N. (2024). Profiles of loneliness and ostracism during adolescence: Consequences, antecedents, and protective factors. Child Psychiatry & Human Development. <https://doi.org/10.1007/s10578-024-01664-8>
12. Read, S., Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Helenius, J. & Junntila, N. (2024). The cohort trends of social connectedness in secondary school students in Finland between 2017 and 2021. PLOS ONE 19(10): e0312579. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0312579>
13. Junntila, N. & Vauras, M. (2009). Loneliness among school-aged children and their parents. Scandinavian Journal of Psychology, 50(3). <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2009.00715.x>

14. Meskanen, E., Peltonen, S., Lyyra, N., Sorkkila, M., Kokko, S. & Kiuru, N. (2024). Toisen asteen opiskelijoiden yksinäisyyden kokemukset koronapandemian poikkeusolojen aikana. Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI-Bulletin, 34(2), 10-34.
15. Kouluterveyskysely (2017–2023). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
16. Beattie, M., Kiuru, N. & Salmela-Aro, K. (2024). Belongingness to groups, adolescent loneliness trajectories, and their consequences. International Journal of Behavioral Development. <https://doi.org/10.1177/01650254241294019>
17. Danneel, S., Nelemans, S., Spithoven, A. et al. (2019). Internalizing Problems in Adolescence: Linking Loneliness, Social Anxiety Symptoms, and Depressive Symptoms Over Time. J Abnorm Child Psychol 47, 1691–1705. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00539-0>
18. Aaltonen, S., Kivijärvi, A. & Myllylä, M. (2019). Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten koettu hyvinvointi. Yhteiskuntapolitiikka 84, 3. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137076/YP1903_Aaltonenym.pdf?sequence=3
19. Kärnä, A., Voeten, M., Little, T., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2013). Effectiveness of the KiVa antibullying program: Grades 1-3 and 7-9. Journal of Educational Psychology, 105, 535–551.
20. Huttunen, K. & Pekkarinen, T. & Uusitalo, R. & Virtanen, H. (2023). Lost boys? Secondary education and crime. Journal of Public Economics 218:104804. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2022.104804>
21. Kaakinen, M. & Vauhkonen, T. & Tanskanen, M. & Hoikkala, T. (2022). Ankkuritoiminnan vaikuttavuus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:40. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164154/VNTEAS_2022_40.pdf?sequence=1&isAllowed=y
22. Taponen, J. & Aaltonen, M. (2022). Poliisin järjestyksenvalvonnan yhteys väkivallan esiintyvyyteen alueiltaan rajatuissa kohteissa. Kriminologia, 2(1): 1–21.
23. Kanestrøm, H., Stallvik, M., Lydersen, S., Skokauskas, N., & Kaasbøll, J. (2023). Adolescents in therapeutic residential care: treatment needs and characteristics. European Journal of Social Work, 27(4), 733–747. <https://doi.org/10.1080/13691457.2023.2266779>
24. Laajasalo, T., Aaltonen, M., Pitkänen, J., Ellonen, N., & Martikainen, P. (2025). Adverse childhood experiences (ACEs) and juvenile violent delinquency in multiple successive birth cohorts. Nordic Journal of Criminology, 26(2), 1–14. <https://doi.org/10.18261/njc.26.2.3>